

37. Lwów po inwazyi rosyjskiej (wrzesień–grudzień 1914). – Wien, 1915. – S. 33 ; Janusz B. Вказ. праця. – С. 224 ; Maciszewski S. Вказ. праця. – С. 19 ; Biblioteka Narodowa w Warszawie. – 15401/II. – S. 115.
38. Lwów po inwazyi rosyjskiej (wrzesień–grudzień 1914). – Wien, 1915. – S. 20.
39. ЦДІАЛ. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 2111. – Арк. 1 ; Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК). – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 417. – Арк. 68.
40. Janusz B. Вказ. праця. – С. 224–225.
41. ЦДІАК. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 417. – Арк. 68.
42. KL. – 3 kwiet. – 1915. – S. 6.
43. Там само. – 27 marca. – 1915. – S. 3.
44. Там само. – 29 marca. – 1915. – S. 3 ; Там само. – 30 marca. – 1915. – S. 3.
45. Там само. – 24 czerwca. – 1915. – S. 4 ; Там само. – 25 czerwca. – 1915. – S. 3.
46. ЦДІАК. – Ф. 701. – Оп. 1. – Спр. 343. – Арк. 2–2 зв., 9.

O. Vynnyk

THE ATTITUDE OF THE LVIV CIVIL POPULATION TOWARDS WOUNDED SOLDIERS AND THE PRISONERS OF WAR (1914–1915)

The article examines the reaction of the civil population to the appearance of wounded soldiers and prisoners of war at the streets of Lviv at the beginning of the First World War. The author describes the population treatment of the different groups of them, changing from the sympathy and help to cruelty.

УДК 947.7.084.2:316.653

Скороход О. В.

ПЕРША СПРОБА: ПРИХІД ДО ВЛАДИ БІЛЬШОВИКІВ У КИЄВІ КРІЗЬ ПРИЗМУ СПРИЙНЯТТЯ НАСЕЛЕННЯМ (СІЧЕНЬ–ЛЮТИЙ 1918 р.)

Стаття є спробою дослідити сприйняття населенням Києва приходу до влади у місті більшовиків та рефлексії обивателів, породжені новим режимом. Питання висвітлено з позицій історичної антропології.

Прихід більшовиків до Києва у 1918 р., порівняно з усіма іншими соціально-політичними кризами, які пережило місто під час революції, дотепер має чи не найбільше штампів «кривавості», «безладності». Колективний образ тих кількох тижнів характеризується тотальним божевіллям і хаосом. Ця студія є спробою дослідити ставлення населення Києва до названої події, варіативності її сприйняття та чинників, які на це впливали. Виконання такого завдання стає можливим завдяки аналізу еґо-документів, матеріалів періодичних видань, а також джерел офіційного характеру. До питання про сприйняття населенням Києва революції та, зокрема, змін влади раніше звертались у студіях, присвячених загальному контексту революції чи її окремим аспектам, проте окремо тема в історіографії не була розроблена. Певною мірою вона була порушена у роботах Галини Басари-Талішак та Віталія Скальського [1]. Однак їхні дослідження не присвячені окремо Києву та ставленню його мешканців до змін влади. До того ж

згадані студії створені у руслі політичної та соціальної історії, тоді як у пропонованій студії застосовано антропологічний підхід.

Ключовими пунктами понятійно-категоріального апарату є визначення «населення» та «сприйняття». Отже, під сприйняттям ми розуміємо безпосередню реакцію на зміну влади як на політичну та соціальну подію; активну діяльність чи бездіяльність населення, зумовлену діями владних органів; побутову і демонстративну поведінку, пов'язану зі зміною влади та ступенем її легітимності в очах населення. Варто уточнити, кого ми маємо на увазі під «населенням». Це насамперед мешканці Києва, а також ті категорії населення, які не були обивателями міста, але постійно чи тимчасово проживали у Києві в період революції: військові, приїжджі люди (у тому числі селяни, які часто навідувались у місто, а інколи мешкали у столиці).

Вступу армії Михайла Муравйова до Києва передувало більше десяти днів, упродовж яких

здійснювався обстріл міста більшовицькою артилерією. З початку світової війни та розгортання революційних подій Київ уперше було взято в облогу в січні 1918 р. Крім того, перед зміною влади у різних районах Києва відбулося повстання робітників проти Центральної Ради та виступ частини київського гарнізону. Хоча у цих акціях, інспірованих більшовиками, брала участь невелика кількість пролетарів і солдатів, а багато з тих, хто підтримав повстання, не проявили твердості на барикадах (наприклад, повстанці районів Шулявки і Деміївки склали зброю майже без опору), вони доповнювали загальну атмосферу нестабільності. Київська преса й очевидці обстрілів згадують їх не інакше як пекло. Спогади про кінець січня 1918 р. в Києві, порівняно з описами інших періодів революції, найбільше сповнені емоційності, даючи апокаліптичну картину обстрілів, жертв серед мирного населення й описуючи засоби, до яких вдавалися обивателі з метою порятунку. А. Гольденвейзер у своїх мемуарах писав: «Легко представить себе состояние киевлян в эти дни. Пережив затем ещё десяток переворотов, эвакуаций, погромов и т. п., киевские жители до сих пор с особым ужасом вспоминают об этих одиннадцати днях бомбардировки. Почти всё время население провело в подвалах, в холоде и темноте. Магазины и базары, само собой разумеется, были закрыты; поэтому приходилось питаться случайными остатками и запасами, которых тогда никто ещё не считал нужным иметь» [2].

Після таких випробувань вступ у місто більшовиків здавався порятунком, адже він означав припинення бомбардувань. Тим більше, їхній прихід стався несподівано, оскільки офіційні повідомлення запевняли у надійності оборони міста [3]. Тому ті, хто мав причини переховуватися від нового режиму, не одразу могли зробити це якісно. Натомість для решти київського соціуму такий неочікуваний розвиток подій став доброю звісткою про настання спокійного часу для міста.

Аристократи й офіцери, які перебували на той час у Києві, відкрито не висловлювали своєї позиції, проте зміну розташування сил у місті сприймали краще, ніж лад, який існував за УНР [4]. Їхні настрої доцільно назвати вимушеною підтримкою нової влади. Не поділяючи більшовицької ідеології, київська російська еліта та звичайні мешканці зважали на соціальну ситуацію у місті, з огляду на що проявлялися перші рефлексії на вступ більшовиків. Позитивне, а часом радісне ставлення до приходу більшовицької влади у Києві було зумовлене незадоволенням політикою Генерального секретаріату та

Центральної Ради. Крім того, після тривалої нестабільності населення було готове вітати будь-яку владу, встановлення якої у місті покляло б край стану воєнної облоги. Схожі настрої панували серед військових. Під час боїв поруч із військовими, які вели бій, було багато нейтральних солдатів та офіцерів, котрі спокійно спостерігали за подіями¹. В процесі обстрілу й відходу українських частин з міста згадані елементи не покинули Київ, але й не змінили своєї позиції стосовно Центральної Ради.

Чітко виділити категорії населення, які не пов'язували з новою владою особливих очікувань, важко. Головним чином, через те, що у межах однієї соціальної чи національної верстви могли панувати різні настрої. Підтримка або байдужий нейтралітет були властиві нижчим верствам і російським елементам, у тому числі аристократії. Серед українських діячів існувала група (зокрема ліве крило УРСДРП), яка вважала більшовиків продуктивною силою. Микола Галаган згадував про свою розмову з прихильником такої думки Євгеном Нероновичем, за словами якого: «Жахлива річ соціальна революція. А все-таки большевики й червона армія несуть соціальне визволення трудящому народові. Мусимо до них приєднатися... Дивіться, розхристані, голодні, напівбосі й люті як звірі. Але це ж революційна армія; це ж пролетарі й селяни, що роблять соціальну революцію та топлять у крові неволю й соціальну неправду» [5]. З іншого боку, більшість українських лідерів у перші дні прагнули сховатися у надійному місці, переймаючись власною безпекою.

Загальним чинником, який визначав реакцію городян на вступ до міста армії Муравйова та більшовицького уряду, був рівень поінформованості про наміри і дії нової влади. Оскільки рядові мешканці не мали змоги отримати точні відомості про них із газет або читали публікації, які суперечили одна одній, єдиним надійним джерелом інформації лишився власний досвід і спостережливність. Зважаючи на дистанцію, на якій точилося збройне протистояння (лівий берег), таких нагод було небагато. Однією з них стала розправа більшовицьких солдатів над митрополитом Володимиром 25 січня. У Києво-Печерській лаврі, шукаючи захисту, зібралися обивателі, які стали свідками обшуків і грабунків монастиря та бачили, як митрополита вели під конвоем солдати. Побачені сцени справили гнітюче враження й спричинили негативні очікування від можливої діяльності більшовиків у разі прориву ними оборони міста [6].

Серед городян відчувався брак інформації не тільки щодо загального контексту природи біль-

¹ Російські офіцери і кілька українських полків у цій ситуації обрали нейтралітет.

шовізму, а і щодо поточного перебігу подій. Наприклад, В. Авраменко у своїх спогадах, згадуючи про епізод штурму Києва і пізніше навіть отримавши доступ до багатьох праць, присвячених подіям 1918 р., з висоти часу не зміг визначити, від чиєї саме армії йому довелося рятуватись: «Не знаю докладно, хто тоді наступав, думаю, що Муравйов» [7].

Таким чином, реакція на прихід до влади у Києві більшовиків залежала від рівня поінформованості про стан справ. Проте більшість населення різних соціальних верств прихильно або нейтрально поставилася до нової влади, у якій, на відміну від жовтня 1917 р., вбачала альтернативу українській владі.

На початку 1918 р. більшовицька влада у Києві не мала єдності – одночасно діяли Револьюційний комітет і військовий штаб Муравйова, між якими не було порозуміння у методах здійснення більшовицької програми і розподілу повноважень цивільної та військової влад, що спричинило конфлікти і початок занепаду кар'єри Муравйова. Протистояння також стало наслідком особистого непорозуміння між Михайлом Муравйовим і головою більшовицького уряду Юрієм Коцюбинським, який формально був призначений головнокомандувачем військ про радянської УНР. Відповідно, кияни по-різному реагували на їхню діяльність. Проте у масовій свідомості конкуруючі владні органи становили єдине владне тіло. Спершу ми розглянемо ставлення городян до військової сторони більшовицьких сил.

Позиція Муравйова з приводу управління у Києві стала зрозумілою вже першого дня вступу його армії у місто. Наслідки більшовицької агітації солдатів відчували аристократичні райони Києва (Липки і Печерськ): Муравйов почав справжню розправу з офіцерством і недавніми дворянами. Описи таких каральних акцій не менш страшні, ніж враження від бомбардувань. Агресія військових більшовиків була спрямована на ці категорії населення через недостатню обізнаність: солдати, які прийшли з Росії, мислили категоріями петроградських подій, де основним ворогом більшовізму були проголошені «буржуї», а національний чинник не давався взнаки так гостро, як на окраїнах колишньої Російської імперії. Тому рядові солдати–вихідці з далеких регіонів вважали, що під час боїв за Київ опір їм чинили багаті й аристократичні кияни, тоді як українці належали переважно до середняків [8]. Протягом кількох тижнів від самостійного суду Муравйова загинуло близько 5 тисяч осіб, причому доволі часто помилково розстрілювали випадкових людей – студентів (їхні посвідчення, як і офіцерські, були червоного кольору), курсантів та осіб, які опинилися в

центральных районах і викликали підозру солдатських патрулів. Подальша реакція і ставлення мешканців елітних районів до більшовицької стихії були відповідними. Крім того, Муравйов наклав на багаті верстви велику контрибуцію (яку, щоправда, мало хто виплатив) [9].

В інших районах міста ситуація була інакшою. Діячі та прихильники українського руху спершу змушені були конспіруватися. Дмитро Дорошенко так згадує про атмосферу і свої дії у перший день більшовицького Києва: «На нашій вулиці цілий день було тихо. Вже надвечір дивлюсь – купка мешканців нашого двору зібралась біля хвіртки й виглядає на вулицю. Біля воріт інших сусідніх будинків так само. Я не втерпів і собі вийшов з дому, вдягшись у старе пальто і стареньку облізлу шапку, – щоб не звертати нічиєї уваги своїм буржуазним виглядом» [10]. Тактику вичікування обрали не лише українці, а й верстви середнього достатку загалом. Коли стало зрозуміло, що не українці є головною мішенню для помсти з боку рядових, багато з них повернулося до виконання своїх службових обов'язків, хоча більшовицькі каральні загони спочатку не знали про перебування у місті багатьох пов'язаних з українським рухом осіб і тим більше діячів Центральної Ради. Іншою небезпекою для українців були місцеві більшовики, які володіли ситуацією, а отже, могли знати, де мешкають прихильники українських партій [11]. У таких випадках українці змушені були рятуватися. Микола Галаган, описуючи свій стан, коли він переховувався від більшовицького патруля, зазначав: «Сидів у своїй схованці і думав, що так, як тепер я, почуває себе, мабуть, отой заєць, на якого насаджають хорти. А ті сліпі, розлючені люди – хорти, які ось за мною гоняться, думають, що я є їхній запеклий ворог, якого треба за всяку ціну впіймати і знищити» [12].

У перші дні київські вулиці не були безлюдними: городяни оговтувалися від тривалої блокади, «придивлялися» до небачених досі військ, про які ходили різні чутки, але надалі, з розгулом грабіжництва, обивателі вибрали тактику тихого споглядання. Навчені попереднім досвідом і пам'ятаючи про чутки щодо військ Муравйова, в перші дні велика частина городян вважала за доцільне попередньо розвідати ситуацію, ніж одразу висловлювати відкрито свою позицію [13]. У периферійних районах перший день після тривалого обстрілу видався спокійним, а тому для багатьох приніс здивування через брак помітних подій.

Надалі великих масштабів набули грабунки і напади. В основному такі експедиції, як і каральні акції проти «буржуїв», проводили групи солдатів–більшовиків, причому солдатів частин, підпорядкованих безпосередньо Муравйову (без-

чинства серед солдатів іншого більшовицького воєначальника Примакова швидко вдалося придушити після публічного розстрілу одного солдата-мародера) [14]. Було навіть зроблено спробу пограбувати Софійський собор. Щоб обезпечити своє життя та майно від посягань, жителі центральних районів вжили деяких заходів. Поперше, вони вели майже андеграундний спосіб життя, тобто намагалися приховати свою наявність у будинках і квартирах, тому більшість київських будинків нагадували покинуті чи забарикадовані житла, де увечері не горіло світло і не було помітно проявів життя людей. Крім того, городяни вдавалися до конкретних дій: у кожному дворі мешканці сильної статі по черзі несли нічну варту, організовану домовими комітетами (у багатьох випадках такі загони створювалися ще під час обстрілу, який передував приходу більшовиків), часто їм на допомогу приходили організації молоді [15]. Охоронний загін з одинадцяти монахів існував і в Києво-Печерській лаврі [16]. Київська Дума, яка продовжувала працювати, а згодом діяла конспіративно, неодноразово зверталася до Ради робітничих депутатів з вимогою припинити злочини Муравйова. Саме під контролем Думи відбувалася активізація домових комітетів і видача їм зброї [17].

Красномовною є діяльність домових комітетів в останні дні перебування більшовиків у Києві. Перед їхнім відступом містом прокотилася нова хвиля спроб пограбувань. Миська Дума 28 лютого провела відкрите засідання. Депутатів до цього спонукала проблема можливого роззброєння домових комітетів (відповідне рішення прийняли більшовицькі органи влади), проти чого категорично виступало населення, оскільки це могло б призвести до організованих нападів та обшуків з боку більшовицьких патрулів і солдатських груп, захоплення в заручники осіб, які обіймали важливі посади за попередньої влади, про що, незважаючи на таємність наказу, ширилися чутки містом [18]. У журналі засідань зафіксовані випадки пограбувань, які придушила збройна охорона [19]. Отже, городяни чинили безпосередній опір нападам. Характерно, що, попри нелегальність засідання, на хорах думської зали було багато людей, очевидно, через цікавість і бажання ознайомитися із ситуацією [20].

Загалом протягом свого першого і короткого перебування у Києві більшовики не встигли залякати основну частину киян [21], тим більше, що відомості про події на Липках доходили до решти мешканців міста повільно або стали відомі їм уже після відходу більшовиків з міста.

Враження від більшовицької діяльності формували більш-менш усталений образ більшовика, який різнився серед багатьох категорій населення. Наведемо особисті враження киян від

більшовиків, зроблені за допомогою методу контент-аналізу. Для аналізу ми обрали чотири найпопулярніші київські газети різного політичного спектра («Киевлянин», «Киевская мысль», «Нова рада», «Последние новости») та десять спогадів осіб, які були очевидцями київських подій (М. Галаган, А. Гольденвейзер, Д. Дорошенко, І. Кедрин, Г. Лехтенберзький, С. Сумський, В. Петрів, П. Скоропадський, П. Стефанович, Є. Чикаленко) [22]. Враження простоліуду відтворено за спогадами діячів, які зауважували про оцінку більшовиків нижчими верствами (на основі спілкування зі своїми слугами, сусідами, людьми, у яких вони переховувалися, або на основі конкретних випадків, про які їм ставало відомо). Отже, найбільш красномовні характеристики образу «більшовика»:

П'яниці, грабіжники і загалом маргіналізовані елементи – 13.

Продукт агітації – 3 (Петрів, Дорош).

Загалом позитивне або байдуже сприйняття – 5.

Переконання у маргінальності й непевності цих елементів висловили представники як консервативних верств, так і російських та українських організацій.

У пункті про вплив агітації на солдатів об'єктом вражень були солдати-українці, на яких сліди національної пропаганди (культурницької і не тільки) позначилися також. Люди з таким міксом дієвої агітації в душі під час підходу підкріплення або відступу української армії приховано могли допомагати вірним УЦР військам [23], тобто вже давалося взнаки явище національного більшовизму у робітничому і солдатському середовищі, властиве багатьом національним революціям на теренах колишньої Російської імперії. Позитивно більшовиків сприйняли в основному нижчі верстви.

Таким чином, ми бачимо різницю в оцінюванні більшовиків представниками середніх і консервативних вищих верств київського соціуму, що підтверджує тезу про неоднакове сприйняття більшовиків у період окупації через відмінності у методах роботи серед населення в різних адміністративних частинах міста, які мали неоднаковий ступінь престижності.

На відміну від армії, діяльність більшовицького уряду була спрямована в інше русло. Власне, конфлікт між ним і Муравйовим підігрівався діями останнього, тоді як завдання цивільної влади полягало у збереженні підтримки серед широких верств суспільства. Акцією, яка мала покласти початок порозумінню з населенням, стала церемонія похорону загиблих у боях [24].

Конкретні кроки уряду знаходили відгук серед громадян. Напівосадне становище міста, спроба націоналізації банків і підприємств не

спричинювали активних протестів. Навпаки, у процесі ліквідації валюти, випущеної Центральною Радою, на заклик здавати гроші в обмін на квитанції, які згодом мали би бути погашені, київські робітники дисципліновано здавали свої заощадження, вистоюючи довжелезну чергу, яка тягнулась від банку аж до Хрещатика (українські гроші були переважно у бідної частини населення, оскільки на заводах заробітну плату виплачували валютою УНР) [25]. Експерименти з продажу продуктивних товарів за високими цінами, внаслідок чого почалася продовольча криза, також не викликали обурення у бідних верств. (Після значних і рішучих «ножиць цін», примус до яких більшовицькі патрулі практикували у перший тиждень, селяни не наважувалися привозити продукти на продаж у Київ; найсміливіших новоспечених «спекулянтів» можна було зустріти хіба що просто на вулиці; через це біля небагатьох магазинів, які продовжували роботу, вишикувалися великі черги [26].)

У київському ревкомі (розміщувався у Маріїнському палаці) та у Народному секретаріаті військових справ (у приміщенні колегії П. Галагана) були черги на прийом до комісара Ю. Коцюбинського. Більшість прохачів походили з нижчих верств (робітники, прислуга, перекупки і т. д.) [27]. Найбільш радикально налаштовані використали ситуацію для помсти своїм господарям, які в їхньому розумінні уособлювали найхарактерніші риси «буржуїв». Багатьох розстріляли під виглядом Симона Петлюри, на якого більшовицькій міліції вказували «доброчесні» громадяни: «Досить було швейцарові, двірникові або куховарці сказати більшовицькому патрулеві, що в такій-то квартирі живе Петлюра або якийсь український буржуй, як його розстрілювали» [28]. Це спричинилося до того, що найбільш вживаними заходами безпеки з боку заможного населення стало звільнення прислуги і переїзд на околиці [29].

Більшовицький уряд відзначився й у культурній сфері. Коли оперний театр відновив свою роботу, на фабриках і заводах безкоштовно поширювали квитки. Пролетарі вперше потрапляли до опери, причому на виставі були присутні лише представники нижчих верств [30].

Певні кроки нової влади стимулювали до активних дій і безпосереднього прояву опору. Таким поштовхом став організований колапс інформаційного простору. До окраїн майже не доходила інформація про події в місті загалом і в центрі зокрема, а також про становище за межами Києва, тому що селяни, які звично заповнювали міські базари, було небагато, а більшість періодичних видань не виходили.

З небільшовицьких газет у цей час у Києві виходили, та й то нерегулярно, обмежені в кіль-

кості сторінок і накладі тільки «Нова рада» та «Последние новости» (більшовичка Євгенія Бош згадувала, що також не закрили соціалістичні газети німецькою мовою «Neue Zeit» і «Volks Zeitung», але, зважаючи на мову цих видань, вони не були націлені на широку аудиторію) [31]. Однак преса важко потрапляла до читачів. Так, нам вдалося знайти більше свідчень про те, що жодна з київських газет не виходила, ніж згадок про напівлегальну роботу двох друкарень опозиційних до більшовиків газет. Роботу «Нової ради» вдалося забезпечити шляхом постійної протидії більшовицькій міліції, яка отримала наказ розпустити видання після публікації відкритого листа Сергія Єфремова до Юрія Коцюбинського. Контору газети захищали на барикадах [32]. Власне, ця оборона стала для багатьох взірцем активного опору більшовицькій владі: «Всім киянам, мабуть, пам'ятна оборона редакції “Нової ради”, властиво того двору, де вона містилась на Інституцькій вулиці: мешканці того двору два дні відбивали напад більшовиків, поробивши собі прикриття з великих сувоїв редакційного паперу й стріляючи з-поза них з рушниць. Большевики стріляли також з рушниць і навіть з кулемета, але не змогли нічого вдіяти...» [33].

Таким чином, у разі безпосередньої загрози та порушення принципу забезпечення інформації і свободи слова, якими революція балувала обивателя, влада наштотхнула на опір. Він не був повсюдний (так, наприклад, невідомі інші випадки захисту редакцій, окрім «Нової ради»), проте вже почав організовуватись як явище.

За три тижні перебування більшовиків у Києві вперше безпосередньо проявилися випадки збройного протистояння владі у разі виникнення небезпеки для життя та майна обивателів, незалежно від того, з боку якої адміністрації, цивільної чи військової, походила така політика.

Напередодні відступу з Києва Центральна Рада практично не мала підтримки у населенні міста: ані серед більшості робітників і нижчих верств, де більшовицькі впливи у різних формах стали відчутними, ані у середовищі російських обивателів середнього достатку і заможних громадян, які сприйняли Центральну Раду тільки як меншу з двох бід, порівняно з більшовиками (акції ЦР з очищення міста від непевних елементів та її економічна політика і цю «підтримку мимоволі» зменшили), ані в освітніх і наукових колах, ані у військовому середовищі, коли солдатські сподівання на досягнення стабільності не виправдалися [34]. Тому більшість військових, у тому числі й офіцерів, так само як і звичайних обивателів, під час робітничого повстання, зорганізованого більшовиками, та безпосередньо військових дій з армією Муравйова, залишалися нейтральними.

Не можна сказати, що після довгих обстрілів мешканці Києва радо вітали вступ більшовицьких військ. Кияни, швидше за все, зітхнули з полегшенням від того, що облога закінчилась. Те, яка саме влада запанувала у місті, ставало другорядним, тим більше, що до Ради переважало негативне ставлення. Незабаром у результаті діяльності більшовицького уряду й ревкому та самодіяльності штабу Муравйова така позиція змінилася.

У більшовиках як альтернативі Раді освічені проросійськи зорієнтовані кола вбачали, по-перше, «більше самодержавства», а відповідно й порядку дій, по-друге, їхній зв'язок і єдність із загальнореволюційним російським рухом. Важливим для нас є те, що таку характеристику давали діячі й журналісти друкованих органів двох найвпливовіших у Києві російських сил – російських поміркованих соціалістів і консерваторів. Із приходом армії з Петрограда пов'язували: 1) «при всьому їхньому гніті й схильності до самодержав'я, більше державності і, хоча спотвореного, але все ж демократизму» [35]; 2) панування «російських військ» [36]; 3) створення «єдиного демократичного фронту» [37]. З огляду на це можемо стверджувати: важливе місце займало усвідомлення того, що Київ переходить у руки російських більшовиків, а отже, таких, що викликають більшу довіру як «своя» сила, яка йде з центру революції. Таким чином, майже через рік після падіння царату російський націоналізм пустив коріння на новому ґрунті революції, яке у кризових ситуаціях давало про себе знати навіть за умови існування ідеологічних розходжень із владою у Петрограді (як у випадку з більшовиками). Така позиція змінилася на різко негативну внаслідок червоного терору, розпочатого Муравйовим проти заможного насе-

лення. Позитивне націоналістичне забарвлення у ставленні до влади рад не виправдалося.

Натомість серед люмпенів і простолюду більшовики виправдали очікування, а серед населення, яке не пов'язувало з їхнім приходом особливих надій, забезпечило основу для майбутньої прихильності. Цей варіант легітимності мав соціально-економічне навантаження, на відміну від ситуації, розглянутої вище.

Отже, вступ більшовицьких військ у місто на початку 1918 р. кияни сприйняли переважно позитивно. Така позиція була вимушеною підтримкою, оскільки у більшовизмі вбачали альтернативу Центральній Раді, яка не мала великої підтримки у Києві. У процесі соціальних експериментів більшовицького уряду й операцій штабу Муравйова настрої киян змінилися. Середні верстви жили у стані внутрішньої опозиції. Якщо безпосередня небезпека їм не загрожувала, вони продовжували виконувати свої службові обов'язки. У разі виникнення небезпеки представники середніх верств вживали рішучих заходів проти діяльності більшовицької влади. Біднота реалізувала свої приховані бажання помсти заможному населенню; раднарком з їхнього боку мав повну довіру. Наприкінці зими 1918 р. вплив більшовиків серед нижчих верств утвердився.

На революційну активність громадян і безпосереднє вираження своєї позиції впливали: втома і моральне виснаження від постійної нестабільності; ступінь можливої небезпеки майну та життя населення (в такому разі мешканці міста чинили опір владі, нерідко використовуючи зброю); актуальність воєнної теми, а точніше питання участі у війні, яке було важливим для усіх груп населення і визначало ставлення до кожної нової влади.

1. Басара Г. Українське провінційне місто як політичне і соціокультурне явище у добу національно-демократичної революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / Г. Басара. – К., 2003. – 20 с. ; Скальський В. Універсали Центральної Ради як екстремуми революції: погляд С. О. Єфремова / В. Скальський // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. – К., 2007. – Вип. 2. – С. 90–93.
2. Гольденвейзер. А. Из киевских воспоминаний / А. Гольденвейзер // Революция на Украине по мемуарам белых / Под ред. Н. Н. Попова. – К., 1990. – С. 24.
3. Галаган М. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.) : докум.-худож. вид. / М. Галаган. – К., 2005. – С. 336.
4. Гольденвейзер. А. Вказ. праця. – С. 24 ; Лейхтенбергский. Н. Воспоминания об «Украине». 1917–1918 / Н. Лейхтенбергский. – Берлин, 1921. – С. 18 ; Стефанович П. Первые жертвы большевистского массового террора // 1918 год на Украине. Сб. воспоминаний / под ред. А. К – М., 2001. – С. 23 ; Василенко К. П. Листи до Н. Трембіцької / К. П. Василенко // Статті, спогади, листування : в 2 ч. / К. Василенко. – К., 2002. – Ч. 2. – 2002. – С. 84.
5. Галаган М. Вказ. праця. – С. 337.
6. Анисимов А. Геростратов замысел / А. Анисимов. – К. : Курч, 2004. – С. 28.
7. Авраменко В. На хвилях революційних років (із спогадів) / В. Авраменко // Альманах Українського Народного Союзу. – Вип. 68. – Нью-Йорк, 1978. – С. 54.
8. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 роки) / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – С. 220.
9. Лейхтенбергский. Н. Вказ. праця. – С. 23 ; Киевская мысль. – 1918. – № 16. – С. 2.
10. Дорошенко Д. Вказ. праця. – С. 218.
11. Галаган М. Вказ. праця. – С. 337.
12. Там само. – С. 339.
13. Сумский С. Одиннадцать переворотов / С. Сумский // Революция на Украине по мемуарам белых / под ред. Н. Н. Попова. – К., 1990. – С. 101.
14. Анисимов А. Вказ. праця. – С. 17.
15. Киевская мысль. – 1918. – № 16. – С. 2.
16. Анисимов А. Вказ. праця. – С. 26.
17. Державний архів міста Києва (далі – ДАК). – Ф. 163. – Спр. 100. – Оп. 8. – Арк. 5 зв.
18. Нова рада. – 1918. – № 23. – С. 1.
19. ДАК. – Ф. 163. – Спр. 100. – Оп. 8. – Арк. 16 зв.

20. Нова рада. – 1918. – № 23. – С. 1.
 21. Дорошенко Д. Вказ. праця. – С. 229.
 22. Галаган М. Вказ. праця ; Гольденвейзер. А. Вказ. праця ; Дорошенко Д. Вказ. праця ; Кедрин І. (Рудницький). Київ, 1918 / І. Кедрин (Рудницький) // Пам'ять століть. – К., 1998. – № 4. – С. 33–38 ; Лейхтенбергский Г. Вказ. праця ; Сумский С. Вказ. праця ; Петрів В. Спомини з часів Української революції (1917–1921) / В. Петрів. – Ч. 1 : До Берестейського миру. – Львів : Червона калина, 1927 ; Скоропадський П. Спогади / П. Скоропадський. – К. ; Філадельфія, 1995 ; Стефанович П. Вказ. праця ; Чикаленко Є. Уривок з моїх споминів за 1917 р. / Є. Чикаленко // Щоденник. Том 1 (1907–1917) : докум.-худож. вид. / Є. Чикаленко. – К., 2004. – С. 365–389.
 23. Петрів В. Вказ. праця. – С. 98.
 24. Державний архів Київської області. – Ф. Р-4823. – Оп. 1. – Спр. 16.
 25. Єфремов С. Під Обухом / С. Єфремов // Вітчизна. – 1995. – Вип. 5/6. – С. 15.
 26. Там само.
 27. Дорошенко Д. Вказ. праця. – С. 225.
 28. Чикаленко Є. Вказ. праця. – С. 387.
 29. Скоропадський П. Вказ. праця. – С. 120.
 30. Григор'єв Г. У старому Києві. Спогади / Г. Григор'єв. – К., 1961. – С. 306.
 31. Бош Е. Год борьбы / Е. Бош. – К., 1990. – С. 212.
 32. Чикаленко Є. Вказ. праця. – С. 387.
 33. Дорошенко Д. Вказ. праця. – С. 229.
 34. Нова рада. – 1918. – № 9, 10. – С. 2.
 35. Василенко К. Вказ. праця. – С. 84.
 36. Петрів В. Вказ. праця. – С. 135.
 37. Лейхтенбергский. Н. Вказ. праця. – С. 18 ; Чикаленко Є. Вказ. праця ; Киевская мысль. – 1918. – № 16.

O. Skorokhod

THE FIRST ATTEMPT: THE BOLSHEVIKS' SEIZURE OF POWER IN KYIV THROUGH THE EYES OF CIVIL POPULATION (JANUARY – FEBRUARY 1918)

The article focuses on the Kyiv residents' attitude towards the Bolsheviks' seizure of power in the city in 1918. The author approaches this problem from the perspective of historical anthropology.

УДК 94(477)1941-1943

Михайлюк М. В.

ДОПОВІДЬ ВАЛЬДЕМАРА МАГУНІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦИСТСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ В ГЕНЕРАЛЬНОМУ ОКРУЗІ «КИЇВ» (1941–1944)

У статті проаналізовано основні положення доповіді В. Магунії про дворічний досвід роботи на посаді керівника генерального округу «Київ» рейхскомісаріату «Україна». Розглянуто питання достовірності цього історичного джерела та доцільності його використання у науковій роботі.

Незважаючи на значну кількість праць вітчизняних істориків, діяльність нацистського окупаційного режиму в Україні залишається недостатньо дослідженою, адже документи цього періоду довгий час перебували під грифом «цілком таємно». Лише зі здобуттям Україною державної незалежності частина з них стала доступною для наукового опрацювання. Водночас значні масиви архівних справ колишніх радянських спецслужб і міністерства закордонних справ перебувають лише у службовому користуванні. Терміни секретності їхніх фондів визначені нормативною базою, хоча на практиці їх майже не дотримуються. Лише галузевий державний ар-

хів Служби безпеки України вважає за необхідне інформувати громадськість про розсекреченість тих чи інших архівних справ.

Одним із таких німецьких документів, що довгий час перебував у закритому режимі, є аналітичний звіт В. Магунії, який протягом окупаційного періоду обіймав посаду керівника генерального округу (далі – г/о) «Київ» рейхскомісаріату «Україна». Перша копія його письмової доповіді від 31 травня 1944 р. зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України [1], друга – у Бундесархіві (Кобленц, Німеччина) й опублікована у збірнику «Україна у Другій світовій війні у доку-